

LA LLENGUA CATALANA I ELS REGISTRES COL·LOQUIALS A LES SÈRIES DE PRODUCCIÓ ALIENA DE TV3

0. INTRODUCCIÓ

Arran d'una recerca portada a terme pel grup *Llengua i mitjà*, del qual formo part, he tingut ocasió de treballar amb diversos productes audiovisuals de producció aliena, emesos per les televisions catalanes. En concret, es tracta de capítols de sèries i films programats des de desembre de 2002 fins a març de 2003, la primera, segona, tercera i quarta setmana de cada mes, respectivament. Aquest treball m'ha permès detectar algunes característiques interessants del registre col·loquial de ficció que apareix en pantalla, característiques que tot seguit comentaré.

1. EL MATERIAL

S'han visionat vuit films, concretament: *Sense perdó* (SP), *Les dues cares de la veritat* (LDCLV), *La ciutat de l'alegria* (LCA), *Heretaràs la terra* (HLT), *Armats i perillous* (AIP), *Breakdown* (D), *Neix una cançó* (NUC) i *Una història diferent* (UHD), i diversos episodis de les sèries de producció aliena: *El doctor* (ED), *Pacific blue* (PB) i *S'ha escrit un crim* (SEUC).

S'ha procedit a un primer visionat del material i se n'han anotat les característiques considerades rellevants, des del punt de vista del registre col·loquial, pel que fa a la fonètica, la morfologia, el lèxic i la fraseologia.

2. EL REGISTRE COL·LOQUIAL I EL REGISTRE COL·LOQUIAL DE FICCIÓ

A efectes pràctics, seguiré a grans trets la caracterització que fa Payrató (1996) del registre col·loquial i els compararé amb els resultats de l'observació de la mostra.

2.1 *Característiques fonètiques*

Payrató (1996) diu que la característica principal de la fonètica col·loquial (no elaborada) és el relaxament de la tensió articulatòria, que dona lloc a reduccions vocàliques, vacil·lacions de timbre vocàlic, pronúncies interferides, etc. Doncs bé, podem dir que la fonètica dels productes analitzats és gairebé impecable, comparada amb la caracterització d'aquest autor. No hi trobem cap dels fenòmens que caracteritzen el col·loquial espontani, relacionats amb la reducció general de la tensió: sonoritzacions (*presió, misió, etzètera*), pèrdua de sons o síl·labes (*mi(ra)-te'l, t(a)ronja*), llevat dels casos de *p'ró* i *sisplau*. Ocasionalment hi ha algun (*a*)nem (però sí que hi apareixen, sistemàticament, *sisplau* i *esclar*). Les variacions del timbre vocàlic, quan n'hi ha, són degudes a la imperícia dels dobladors, i és molt estrany trobar pronunciacions interferides (*classe, base*, amb *lel*), fins i tot en casos com *bàsquet*, pronunciat amb una impecable (o un pèl oberta) e neutra. Si que apareixen vocals epentètiques de suport en les formes verbals del tipus *fo[ə]-li, ens [e] n'anem...* També la primera persona del present del verb *voler, viuj*, s'aparta del criteri general (alternant amb *vull*). Apareixen indistintament *ja* i *jo* amb pronunciació prepalatal relaxada o palatal fricativa. No hi ha les típiques reduccions de diftong (*aiga, llenga; curanta; a vere*) ni vocals antihiàtiques (*ideia*). En algun cas, però, apareix *duran* (*dewran*).

Pel que fa al consonantisme, no hi trobem tampoc dissimilacions típiques del col·loquial d'alguns parlants (*poblema, pograma; bora nit*), ni reforçaments finals (*cort, àpit, col·lègit*), o afegits (*aixís, aixins, aixòs*). És especialment remarcable la cura en la pronunciació dels sons palatals fricatiu sords (*marxar, ganxo, xocar*), però també és notable la pronunciació de la *ics* (sempre *eksplícar*, mai *esplícar*). Fins i tot *llavòs*, en força casos.

El balanç final de l'anàlisi revela una fonètica molt atenta a les recomanacions de l'IEC, bàsicament ortografista (*psicòleg* pronunciat amb *p*). Les desviacions del model, llevat del *sisplau* i *esclar*, i la més problemàtica de *p'ró* són molt esporàdiques o ocasionals. Pel que fa a la fonètica sintàctica tampoc no s'observen desviacions del model que proposa l'IEC. Segurament el fet de partir de diàlegs llegits (vegeu més endavant) afavoreix el seguiment de la norma, però alhora impedeix caracteritzar personatges a partir de la fonètica. Per exemple, a la sèrie *Pacific blue*, que transcorre en una localitat de platja californiana, surten policies que parlen amb una fonètica impecable, i bandes juvenils, de delinqüents, que parlen amb la mateixa fonètica impecable.

2.2 *Característiques morfològiques*

En conjunt, els aspectes en què proporcionalment menys divergeixen les varietats orals i escrites, formals i informals del català (i probablement de la majoria de llengües), són els

morfològics, en especial els referents a la morfologia flexiva. No hi ha en aquest nivell del registre col·loquial cap fenomen d'abast general comparable als de la relaxació articulatòria. (Payrató 1996: 95)

En el material analitzat no es detecta gairebé cap de les característiques morfològiques del col·loquial espontani: plurals analògics (*llapissos, ous crusos; masses, prous, forces*); femenins analògics (*bastanta, iguala, prouta*); analogies verbals (*sapiguer, pogueu, vec, dongui*). Pel que fa a les combinacions de pronom febles, es manté la norma tot i l'aparició d'algun *els hi* ocasional (per *els*). *Vaig, vam* i *vau* són exclusius (enfront de *vareig, vàrem*, etc.). L'article personal masculí és sempre *en*, davant de noms començats per consonant. *La* és sempre l'article personal femení. No apareix mai l'article neutre, *lo*.

El seguiment de la normativa és, doncs, molt rigorós. Tant, que en ocasions s'incorre en errors d'ultracorrecció: *tots els premis que m'he presentat*, per evitar *tots els premis a què*. Les desviacions de la norma són escasses: *Sisplau* i *esclar*, sempre. *Digue-li, prometə'm* i construccions similars, més o menys admeses per la norma. Verb *anar* (*na fent, nem passant; enzənanem*). *Els hi* (ocasional).

2.3 Procediments expressius

Pel que fa a renecs, eufemismes i disfemismes, paraulotes o paraules gruixudes, que tradicionalment han guarnit la llengua oral espontània,¹ trobem les característiques següents. Amb diferència, *merda* és el mot més abundant, com a paraula gruixuda, és el recurs per excel·lència.² Pel que fa als eufemismes, trobem *coi, fümer* (en pocs casos), *caram* (ocasionalment), *òndia, ostres* (en dues ocasions), *ous. Meuca* (molt abundant, molt més que *puta*), *fotre* (dues ocasions), *collons* (quatre ocasions). *Malparit, cabró, cony* apareixen sobretot en contextos molt determinats, que semblen exigir aquestes formes. També *follar, cardar* i altres. En una ocasió apareix *nàpia*.

L'ús de procediments expressius pot presentar diferències segons el traductor. A vegades, pel grau d'interferència amb el castellà, sembla que no s'hagi partit de la versió original, sinó de la doblada a aquesta llengua.

És perceptible també una certa incoherència a l'hora d'aplicar determinades solucions. Podem veure-ho, per exemple, en l'ús del verb que es refereix a les relacions sexuals: *follar* (HLT), *cardar* (SP), *fer l'amor, te'l tiraves* (LDCLV), on també s'usen

1. Sembla que el paper transgressor del renecc o la paraulota no és el mateix en les generacions joves.

2. No hem treballat amb la versió original, per tant no podem afirmar amb absoluta seguretat que aquest mot cobreixi diverses possibilitats de la llengua font.

eufemismes (*tothom se l'havia repassat*). Així mateix, no apareix mai *et fotrè...*, en el sentit de 'colpejar, agredir, etc.', que podria ser habitual en films d'acció; però en canvi tenim *et vento guitzes* (SP), *els claves quatre coces* (BD), *Vols que li engegui un tret al cap?* (PB).

No apareixen en cap cas *mecagons* i són molt estranys els eufemismes o substitucions corresponents (*mecasons*). He detectat una vegada *hòstia*, suposo que per descuit. Les expressions genuïnes o «ben trobades» semblen dependre de la perícia del traductor. És a dir, apareixen en un film o dos, però són absents en els altres: *On s'és vist* (ED 15/01/03 9,42), *No sóc un bleada ni un gemegaire* (ED 14/01/03 17,24), *Li he clavat un cop de puny* (UHD 19,16), *més que cap altra mossa* (NUC 26,15), *m'han fet perdre la xaveta* (NUC 40,58).

El caràcter de determinades sèries, perquè són més intemporals o perquè els temes que toquen són molt «blancs», sembla afavorir les solucions estilísticament més literàries. Per exemple, a *S'ha escrit un crim* els protagonistes utilitzen sistemàticament la doble negació. A *El doctor* trobem frases com: *No em puc posar dempeu, un es queda esglaiat, no et decebré*, etc.

2.4 Col·loquialismes lèxics i fràsics

En les pel·lícules i sèries analitzades és molt abundant la interferència del castellà, en especial en l'argot juvenil, que té tant de pes en el col·loquial actual. Així, són habituals mots i construccions com *poli*, *quedar-se amb la pasta*, *tranquil* (passim), *tracte fet* (en un parell d'ocasions), *ja* (passim), *és guai*, *que guai*, *canya* (són una canya; avui, canya!), *passar* en el sentit de 'deixar de banda, no fer cas' (passim), *genial* en el sentit de 'magnífic, excel·lent' (passim), *em sento fatal*, *quin pall!*, *jo igual 'també'*, *no et tallis* (passim), *col·legues* (passim), *està fatal*, *tio* (passim), *muntaria un número*, *ho porto prou bé*, *anés col·locat*, *una passada*, *xorrisso* 'lladre', *cuidat!*, *limitat a contestar*, *moguda*, *penya*, *basca*, *penjats*, *molar* (*de vegades aquesta feina que tens, mola*), *quatre amigots*, *no moguis un puto múscul*, *no és el meu tipus*, *nòvia*, *pelí porno*, *s'equivoca de mig a mig*, *en pau descansi*, (en canvi, no hem detectat cap *vale*, ni cap *bueno*).

També hi ha col·loquialismes genuïns: *paio*, *de conya*, *s'em volen cruspír*, *engegar a rodar*, *quina barra*, *perepunyetes*. I n'hi ha que depenen de la competència del traductor: *encabat*, «*escolti, mestre*», *torracollons*, *pinta de no tenir un clau*, *ets un bon element...*

3. EL REGISTRE COL·LOQUIAL DE FICCIÓ: REALITAT I VERSEMBLANÇA

El registre col·loquial de ficció seria, seguint la classificació de Gregori & Carrol (1978): «un text escrit per ser dit com si no estigués escrit». Però pel fet que és escrit,

en el resultat oral no hi trobarem vacil·lacions, repeticions, redundàncies, anacoluts, etc., que són els trets més característics del registre oral espontani. Aleshores, què és el que fa que un discurs de ficció com el registre col·loquial de ficció sigui versemblant, que ens el creguem? Aquesta és una qüestió que es planteja sovint i que també sovint serveix per justificar la inclusió en diàlegs de ficció catalans de formes no normatives (lèxiques, fonètiques, morfològiques). L'explicació més habitual: «la gent del carrer ho diu així». I és que la versemblança³ no és exactament la realitat, i se'n pot allunyar molt. La percepció que una representació és versemblant té a veure amb convencions de gènere, és a dir amb com s'han presentat (ficcionat) abans aquestes situacions (i té a veure, doncs, amb l'hàbit); té a veure amb els discursos pronunciats. El versemblant sempre és un reducció del possible, i no sempre la més probable!

Verbigràcia, el doblatge. Acceptem com a natural o versemblant que els actors de pel·lícules estrangeres, d'èpoques i ambients llunyans, parlin en la nostra llengua. I al revés, fa vint anys resultava inversemblant sentir John Wayne o *Dallas* parlant en català. El mateix fet que en la llengua col·loquial dels films no hi hagi encavallaments en els torns de paraula, que s'articuli amb claredat, que no hi hagi vacil·lacions, repeticions..., forma part de la versemblança. En un altre nivell, qual-sevol persona habituada a veure westerns sap que el cow-boy, quan arriba al *saloon* després d'una llarga cavalcada o d'haver travessat mig estat amb un ramat de bestiar, demanarà un gotet de whisky. Sembla que en una situació semblant el més probable seria demanar un got d'aigua, però resultaria poc versemblant. El versemblant és, en aquest cas, dins del possible, el menys probable.

3. Tal com deia Christian Metz (1969: 95-96): «Se sap que Aristòtil definia la versemblança com el conjunt del que és possible per a l'opinió general, en contraposició al que en canvi és possible a ulls de les persones cultes (suposant que aquest darrer "possible" s'identifiqui completament amb el possible vertader, el *possible real*). Les arts de representació —el cinema n'és una pel fet que, per «realista» o «fantàstica» que sigui, **sempre és figuratiu i quasi sempre amb argument**— no esgoten la gamma del possible, tots els possibles, sinó solament els possibles versemblants. La tradició postaristotèlica —vegeu, per exemple, els conceptes de «versemblant», «moral» i «convenient» en els clàssics francesos del segle XVII— ha recollit aquesta idea, enriquint-la amb un segon tipus de versemblança, que no es diferencia gaire del primer i en el fons no és del tot estrany al pensament del filòsof grec: o sigui, és versemblant tot el que s'adapta a les lleis d'un *gènere* preestablert. **En tots dos casos [=opinió general, regles de gènere], el versemblant es defineix respecte als discursos, és més, respecte a discursos ja pronunciats**, i, consegüentment, es presenta com un *efecte de corpus*: **les lleis d'un gènere s'obtenen de les obres precedents del dit gènere**, és a dir, de tota una sèrie de discursos (si no és que no s'hagin ratificat explícitament en un discurs especial, poètic o d'una altra mena); i l'opinió general no és més que un discurs inconmensurable i dispers perquè, comptat i debatut, precisament consisteix en allò que diu la gent. Així, el versemblant és des del principi reducció del possible, representa una restricció *cultural i arbitrària* entre tots els possibles reals, és immediatament censura: **entre tots els possibles de la ficció figurativa, "passaran" només els autoritzats pels discursos precedents**» [Les negretes són meves].

I, evidentment, els criteris de versemblança poden canviar. Ara ja estem habituats, per exemple, a sentir parlar en català als artistes estrangers. Els diàlegs de les pel·lícules doblades de fa quaranta o cinquanta anys resultaven versemblants, i encara es poden sentir amb normalitat perquè no inclouen el lèxic ni els recursos del col·loquial de fa quaranta o cinquanta anys (i eren versemblants!).

Però actualment, i en concret pel que fa a la presència del registre col·loquial en els productes de producció aliena, s'observa un acostament al lèxic argòtic juvenil (segurament relacionat amb el que s'anomena «juvenilització de la societat»), paral·lela a la irrupció del llenguatge juvenil en les sèries de producció pròpia (la irrupció dels fenòmens de relaxament és més problemàtica, moltes vegades es deu a la poca competència oral dels intèrprets...). Això es pot constatar clarament en les telesèries de les televisions espanyoles, i en les telesèries catalanes. Aquest acostament implica també un evident canvi de criteri pel que fa a la inclusió de mots tabú, imprecacions, paraules gruixudes o paraulotes i renecs.⁴

4. HI HA D'HAVER UN REGISTRE COL·LOQUIAL D'ÀMBIT GENERAL PER A LES PEL·LÍCULES DOBLADES?

Trobem representats els criteris tradicionals sobre la presència de trets col·loquials en el doblatge en un article de Francesc Vallverdú (2002), assessor lingüístic de la CCRTV. Allà s'hi explica (les negretes són meves):

A vegades se senten crítiques contra les pel·lícules doblades al català per l'ús de paraules o expressions poc habituals i s'acusa als [sic] traductors d'utilitzar un català estàndard allunyat del català col·loquial o simplement oral. Aquesta crítica es basa en observacions certes: per exemple, en pel·lícules doblades no sentirem mai *sapiguer* o *poguer*, *nostro*, *hi vist*, etc. (i deixo de banda una variada gamma de col·loquialismes del castellà). La raó d'aquestes «mutilacions» de la llengua oral habitual a Barcelona no és pas perquè els traductors i els correctors que col·laboren amb TVC siguin uns puristes empedreïts, sinó perquè **el doblatge com tantes altres manipulacions lingüístiques té un alt grau de convencionalitat. I una d'aquestes convencions és que els diàlegs de les pel·lícules doblades no poden tenir característiques dialectals marcades** (em refereixo naturalment a les pel·lícules corrents que passen a Nova York o Londres). **Una comèdia o un serial ambientat a Barcelona faran bé d'utilitzar totes les formes dialectals que convingui**, sobretot si el personatge ho requereix. Però **un traductor no pot farcir de barcelonismes el diàleg d'uns policies de Nova York amb el pretext de fer-los més «versemblants»**, perquè això provocaria un desconcert general:

4. Per exemple, a la versió castellana del film *The Sting* de George Roy Hill (traduïda com *El golpe*), de la dècada dels setanta, el personatge interpretat per R. Shaw diu, en un moment determinat, a l'interpretat per P. Newman: *A ver si tienes bemoles*. L'ús d'aquest eufemisme seria impensable en una versió actual.

els barcelonins trobarien el llenguatge massa casolà, i els no barcelonins probablement s'irritarien. Certament, al català central *sapiguer* i *poguer* potser són més generals que *saber* i *poder* en el llenguatge oral; però no pas a tot arreu del domini (a Mallorca i a l'Empordà és *sebre* el col·loquial i a València mantenen *saber*). Per tant, no hi ha cap dubte que les formes preferibles en els diàlegs d'una traducció són sempre *saber* i *poder*, les quals, a part de ser estàndards, són generals a tot el domini lingüístic. Certament, **aquest criteri —deixar els dialectalismes per a les obres autòctones i utilitzar les formes més generals (estàndard i col·loquialismes generals) en les traduccions— no sempre és tan fàcil d'aplicar com en l'exemple referit.** Però considero que és fonamental per al doblatge.

Vallverdú parteix de la base que el registre col·loquial apareix en situacions generals, és d'àmbit restringit, i que per tant hi ha —exagerant una mica— tantes solucions col·loquials com àmbits dialectals. No és possible, doncs, parlar d'un registre col·loquial general.

Però, com hem dit fa un moment, és un fet que els mitjans de comunicació espanyols, en especial la televisió, amb els *reality show* i les sèries de producció pròpia sobretot (però també en els programes humorístics, d'entreteniment, etc.), i d'acord amb un criteri de versemblança més tendent al *realisme*, introdueixen un registre col·loquial (una altra qüestió seria analitzar quin) que passa a ser, per la repercussió que tenen aquests programes, general en l'àmbit lingüístic castellà. I aquest registre influeix, més o menys depurat, en els doblatges de producció aliena al castellà. Només cal comparar doblatges dels anys seixanta i setanta amb doblatges actuals.

No cal dir que aquest fenomen influeix també en les produccions en català. És perceptible en els programes de producció pròpia, com els d'El Terrat, en telesèries com *Plats bruts* o *Jet lag*, etc. Però aquesta col·loquialització no s'ha transferit als doblatges de producció aliena.⁵

Considerant que el lèxic col·loquial és canviant, efímer, amb la introducció de registres col·loquials segurament ens trobaríem que els doblatges s'haurien d'anar renovant, si fos el cas, tal com es renoven les traduccions dels clàssics literaris. Ara bé, l'inconvenient de considerar que els col·loquialismes són vistos com dialectalismes o localismes és més discutible. Sobretot si pensem que, a la pràctica, només solen considerar-se dialectalismes els mots que no pertanyen també al central barceloní. De fet, és un problema d'hàbit, de crear l'hàbit; un problema de versemblança, en definitiva. Pensem, per exemple, que *sisplau*, que apareix a tort i a dret en els doblatges, tampoc és general de tot el domini lingüístic. I és que, a la pràctica,

5. Als anys noranta hi havia una sèrie francesa, *Premiers baisers*, traduïda com *De què vas?* que sembla que anava en aquesta direcció. Adreçada al públic adolescent, adaptava a un registre col·loquial fins i tot les expressions que en francès eren «neutres». Els índexs d'audiència, però, no van ser gaire estimulants.

la tendència que s'observa és el recurs a les formes col·loquials interferides de l'espanyol. Al cap i a la fi, aquest col·loquial sí que és general (i conegut) a (quasi) tot el domini lingüístic català, directament o indirectament, per mitjà de la producció televisiva.

Se'ns plantegen, doncs, dues alternatives, a l'hora de plantejar un registre col·loquial català: recórrer a les formes interferides (lèxic i fraseologia) del castellà, que no ofereixen problemes de comprensió ni de versemblança (!) per als destinataris, o elaborar, amb els elements que ja hi ha al nostre abast, un col·loquial català propi que amb el temps pugui resultar versemblant en tot el domini lingüístic.

ALBERT RICO BUSQUETS
Grup *Llengua i mèdia*

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- GREGORI & CARROL 1978: M. Gregory i S. Caroll, *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*, Londres, Routledge & Kegan Paul; tr. cast. *Lenguaje y situación. Variedades del lenguaje y sus contextos sociales*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1986.
- METZ 1969: Christian Metz, «El decir y lo dicho en el cine», a *Ideología y lenguaje cinematográfico*, Madrid.
- PAYRATÓ 1996: Lluís Payrató, *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València.
- VALLVERDÚ 2002: Francesc Vallverdú, «La llengua parlada i el doblatge», *Versió doblada*, 10/4/2002.